

P. C. Hooft als maker van geschiedenis

door

LIEVEN RENS

Het zal wel een algemene menselijke aspiratie zijn, de geschiedenis niet alleen te willen ondergaan, maar ze zelf ten minste voor een deel te maken. Wat kunstenaars betreft, valt die aspiratie wellicht sterker op bij letterkundigen dan bij schilders of componisten, ook al was Rubens een belangrijk diplomaat en werd Paderewski president van zijn land. Die aspiratie hoeft trouwens niet altijd via voorname politieke functies of realisaties in vervulling te gaan. Niet ieder dichter die geschiedenis wil maken wordt een Mao Tse Toeng of een Léopold Sédar Senghor. Er zijn er ook die de strijd verliezen, als René De Clercq of Cyriel Verschaeve. Het is zelfs mogelijk dat ze nooit boven de utopie uit geraken, zoals dat met Multatuli of Herman Gorter het geval was.

Ik dacht eerst dat die wil van de dichter om geschiedenis te maken in de renaissance nog sterker merkbaar was dan in onze tijd, en had daar zelfs een mooie verklaring voor. Toen vervulde de letterkundige immers nog als zodanig een functie in de maatschappij: het wijzer, beter en gelukkiger maken van zijn medemens. Door het woord, maar waarom niet ook door geschiedenis te scheppen? Als ik echter aan de namen van daarnet denk, ga ik weer twijfelen. Ik formuleer dus voorzichtig: bij de grote generatie letterkundigen van de Gouden Eeuw, die in de jaren 1580 geboren werd, was die wil om geschiedenis te maken in ieder geval sterk uitgesproken, al brachten ze het niet allen even ver als Milton of Gryphius.

Door een vreemd toeval slaagden de oudste en de jongste het best: Jacob Cats als raadpensionaris, onder wie de Vrede van Munster werd gesloten, en als belangrijk inpolderaar, d.i. winner van Nederlandse grond. En Constantijn Huygens als rechterhand van prins Frederik Hendrik, als tijdelijk bevrijder van het prinsdom Oranje, en als vader van de grote wis- en natuurkundige Christiaan Huygens. Maar ook de anderen laten zich niet onbetuigd. Rodenburg vervulde diplomatieke opdrachten van wisselend belang in Engeland, Spanje, Den Haag en Brussel. Coster stichtte de eerste 'academie' op Nederlandse bodem en hielp een einde maken aan de theocratische pretenties van de contraremonstranten. Heinsius werd een van de vaders van het Europese classicisme en trad ten

behoefte van de Staten op als secretaris van de Dordtse synode, die de remonstranten buiten de wet stelde maar ook opdracht gaf tot de Staten-vertaling van de bijbel. Grotius was de rechterhand van Oldenbarneveld, werd in de tijd van de Dertigjarige Oorlog een van de Europese top-diplomaten, en zou met zijn ideeën over internationaal recht en oecumenisme tot in onze eeuw doorwerken. Revius zette zich in voor de calvinistische reactie op het Cartesia-nisme. Vondel viel met zijn *Palamedes* de contraremonstrantse dictatuur aan en ijverde met de grootste vurigheid voor gewetens-vrijheid, Europese vrede, verstandhouding tussen de christelijke staten en kerken. Velen, al dan niet in werkelijk politiek leiderschap gefrustreerd, gaan, misschien niet toevallig, graag over naar geschiedschrijving: zo ontwerpt de jonge De Groot zijn democratische ideaalstaat van de Batavieren, de oude Revius zijn *Daventriae Illustratae*.

Men ziet het, Hooft was goed omringd. En toch steekt hij, de in 1581 centraal geborene, op zijn eigen manier in dit gezelschap af. Maar als hij hier vandaag onder ons zat, zou hij niet veel meer dan een wrang glimlachje over hebben voor die spreker die hem tot een belangrijk politicus tracht te maken. En verwijzen naar de veel ingrijpender rol die Cats en Huygens, Heinsius en Grotius speelden, om nog te zwijgen van zijn eigen vader, „de man door wie (Amsterdams) glorie wies”. Als drost van Muiden en baljuw van Gooiland was P. C. Hooft veeleer een ambtenaar dan een politicus, en de oorlog, al naderde die een paar maal de Vecht-lijn, gaf hem nooit de kans er een echte rol te spelen. Kortom, maakte hij hier wel wat geschiedenis, dan toch maar op lokaal, nauwelijks regionaal niveau. Zo'n schouderophalende reactie van een verschijnende Hooft zou misschien wel enige ontgoocheling verraden. De voorwaarden om een politieke rol te spelen waren naar behoren gegeven: Hooft behoorde in een tijd van regentenheerschappij tot een voorname en wijdvertakte regentenfamilie. Zoals Cats en Huygens was hij gepromoveerd in de rechten. Hij had internationale lucht opgesnoven, zij het niet binnen gezantschappen, en wist wel wat van hoven af. En zijn politieke belangstelling was zeer groot.

Het laatste kan men van Vondel ook zeggen. Maar dat was typisch belangstelling van een amateur. Vondel zag in die zaken groot en ideëel. Soms wel eens handig, als met zijn Oranjepropaganda in de eerste jaren van Frederik Hendrik. Soms zelfs *ad rem*, als met zijn vredesgedichten van 1632-33. Maar toch wezenlijk als de visionaire buitenstaander, niet als iemand die het hele fijne raderwerk van belangen en relaties begrijpend doorziet. Met Hooft lag dat helemaal anders. Zijn vele brieven die met politiek te

maken hebben verraden de hand van de ingewijde. Beroemd is zijn brief van maart 1609, waarschijnlijk aan zijn neef Pieter Janszoon te Parijs, over het Bestand. Die brief is om zijn politiek inzicht altijd hoog geprezen en heeft historici als Matthes en De Pater tot de mening gebracht dat Hooft de gaven bezat voor gewichtiger posten dan het drostambt¹, iets wat Balthazar Huydecooper reeds in 1738 suggereerde in de opdracht van zijn uitgave van Hoofts brieven², maar wat in dit Hooft-jaar door verschillende historici met klem werd tegengesproken. Die brief althans zou ik ook wat willen relativieren. Het inzicht dat eruit spreekt, is niet zomaar Hoofts hoogstpersoonlijke vinding. Zoals het in een republiek past, was over het probleem van een bestand sinds de komst van Albrecht en Isabella met de nodige vurigheid gedebatteerd. Dit te meer, gezien de houding van verantwoordelijken als Oldenbarneveld terzake niet altijd doorzichtig was. In 1606 vond de polemieek haar weerslag in een interessant letterkundig werk, het „speelwijs in dicht gestelde” *Ghedenck-boeck*³ van Jacob Duym, de Leuvense jonker die na een officiersloopbaan in de voorste gelederen van de Leidse rederijders was beland, en als zodanig tot de meest markante overgangsfiguren naar het renaissance-drama toe behoort. Een van de spelen uit dat boek is het *Bewys dat beter is eenen goeden Crijgh, dan eenen gheveysden Peys* (verder: *Bewys*). Het is een echt zinnespel, niet van beschouwelijke of religieuze aard als de meeste van zijn 16e-eeuwse voorgangers, maar duidelijk met de bedoeling de publieke opinie te beïnvloeden. Bij alle verschillen doet Duym soms een beetje aan Bertolt Brecht denken: zijn toneeldeel is geen illusionistische identificatie, maar overreding. Het is leuk dit stuk te vergelijken met Hoofts brief die van drie jaar later dateert.

Hooft schrijft:

„In gevalle dat het (Bestand) getroffen wort, sullen zij (de Spanjaarden) haer hier meê troosten; dat sij middeler tijt haer schulden wat redden: onze incomen verslappen mogen eerst door ontlastinge der geener die uit noot clagen, dan door dien elck sijn nootd al even hóóch sal voordragen, en voorts door oochluickinge tegens de geene, die andren d'ontlastinge vergunnende selfs belast gebleven sijn: Ons mistrouwen wter tijdt raeken, slofheit aengroeijen; starkten onversien in weerloosheit vervallen: ons ontoeffende soldaten haere forsheit kneusen, en versuffen door 't gemack: (...) daer sij altijd raet weten om eigen crijslie tegens

1. Zie H. W. VAN TRICHT, *Het leven van P. C. Hooft*, 's Gravenhage 1980, blz. 154 en 249. (Dit werk wordt verder *Leven* genoemd.)

2. P. C. HOOFT, *Alle de gedrukte werken 1611-1738* - onder redactie van W. HELLINGA en P. TUYNMAN, Amsterdam 1972, dl 8, blz. XIII-XIV.

3. Gedrukt te Leiden bij H. L. van Haestens.

den Turk of elders beoorloocht, de landen, voor al op de grenzen grootelijx op den smaeck van de ruste verslingeren: sijlieden onder de handt midden int landt, de Paepsche gezintheit toe-soetelen, de ouwden stijven, nieuwen winnen, jongen aenfocken; heimelijcke verstanden aenheven, de bassenste wachters met beoorlijcke beloften in slaep suijen, en alles, wat besmettelijck is, met giften vergiften: onze neeringe glippen, de benauthheit hape-ringe maken; of in voorspoet den welvarensten deele t geluck int hoofd loopen, sulx dat het door dartelheit (...) d'afgunste van d'ander verdiene; of d'een d'ander in sijn vaerwater wezen, ende daer onslisselijcke twist wt rijsen: ende hemlieden door dese middelen de poorte geopent worden om ons elders op gissende bij den hals te grijpen; of de verschillende leden, luij tot de gemeene oorlooghe, moede van 't onderling crackeelen, (...) eerst onder een bepaelde gehoorsaemheit t'ontfangen t'hans met dwingelandts juck t' overweldigen. God keer het" ⁴.

Duym heeft het in zijn opdracht aan Oldenbarneveld over 's vijands hoop „dat door dit gherucht van vrede ten minsten onder de vereenichde Landen eenighen twist ofte tweedracht soude op staen" ⁵. In zijn woord vooraf Tot den goetwillighen Leser beschrijft hij het doel van de Spanjaarden als volgt: „Want dat het vrede waer ende dat sy alleen den titel vande Souvereyniteyt hadden, souden metter tijd met giften ende beloften al om soo veel te weghe bringen, datse alom de Magistraten ende de treffe-lijckste persoonen tot hare genegentheyd souden krijgen, ende ten letsten als wy ontwapent waren ende onsen middel van gelde te rugghe bleef, sy als dan met ons souden spelen als de Cat met de Muys doet" ⁶. Het spel zelf draait helemaal rond de idee dat de vijand de Nederlanden alleen in slaap wil wiegen om ze onverhoeds te overvallen en te heroveren. Duym laat Gheveysden Peys tot Bloed-dorstich ghemoed (de jezuieten) en Wraeck-gierich hert (de militairen) zeggen:

Als den peys ghemaect is, dan ist spel half gewonnen,
Elck een in weelden leeft, in vrijheyd onghebonnen,
Men verwacht voorts geen wraeck, elc een leeft heel gerust.
Dan wordet tijd dat elck van u baert sijnen lust ⁷.

4. H. W. VAN TRICHT, *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft*, dl 1, Culemborg, blz. 112-113. (Dit werk wordt verder *Brieven* genoemd).

5. I. DUYM, *Bewys*, Aiii r^o.

6. *ib.*, Aiiii r^o.

7. *ib.*, Cii r^o.

En de aangesproken figuren vullen later aan :

Het is nu recht den tijd om haer met veel manieren
Vast te besluuten nu, te krijghen met ghemack⁸.

...

Waer dan den handel uyt, soo waert met haer ghedaen.
Mocht haer ghebreken t'ghelt, dan soud den nood aengaen,
't Soud' haer al teghen ziin, gheburen, en goed vrinden⁹.

Op tal van punten is de gelijkenis frappant. De politieke gedachtengangen achter de wens van de aartshertogen om een bestand te sluiten waren dus al jaren vóór Hoofts brief herkend, ja bij de ontwikkelde en van zijn verantwoordelijkheid bewuste burger gemeengoed geworden. Dit neemt niet weg dat Hoofts brief een geheel vormt dat van een scherpe, actuele persoonlijke visie getuigt. De gedachten komen veel genuanceerder voor. Zoals de taal het aantoont, hebben ze stijl gekregen.

Wanneer en hoe had Hooft in politicis nog geschiedenis kunnen helpen maken ? Samen met Coster en Bredero heeft hij zich ingespannen om de Amsterdamse Kamer behoorlijk te regelen en te moderniseren. Dit heeft wel degelijk een cultuurpolitiek aspect. Hoofts *Schick* en *Keuren*¹⁰ (ontwerp van statuten) zijn toonbeelden van organisatiegeest en wijsheid. Maar er stond geen Benedictus achter en de Amsterdamse kameristen waren ver van Benedictijnen – zodat de hele poging op niets uitliep. De zwerige diplomaat Rodenburg wist de opinie nogal wat doeltreffender te bewerken. In dezelfde tijd echter verschijnt Hoofts *Geeraerd van Velsen*. Daarmee heeft de dichter niet alleen letterkundige, maar ook politieke bedoelingen gehad. Zelfs de publikatie van dit spel in 1613, als eerste van Hooft, kan daarmee samenhangen. Vooreerst blijken Hoofts doorzicht en vooruitziendheid toch wel weer zeer scherp. De rel tussen remonstranten en contraremonstranten zou pas echt acuut worden in 1615, die tussen Oldenbarneveld en Maurits in 1617. Hooft begrijpt dus al jaren vooraf waarop het zal uitdraaien. Hij begrijpt dat het gaat om het alternatief nationale eendracht of burgeroorlog. De zgn. allegorische scènes – die ook met Seneca's onderwereldmythologie te maken hebben – laten een sterke indruk na. Hooft brengt het publiek onmiskenbaar voor ogen dat Twist, Geweld en Bedrog het land bezetten, dat Eendracht, Onschuld en Trouw doodgewoon verdreven worden. Ook al werden deze beelden naar de tijd van Floris V verplaatst, de 17e-eeuwer vermocht daarachter beslist de eigen periode te zien,

8. *ib.*, Di v°.

9. *ib.*, Dii r°.

10. Tekst in VAN TRICHT, *Brieven* I, blz. 838-844.

temeer hij allegorisch geschoold was. Drie jaar later gaat Hooft met *Baeto* nog verder. De dreiging van burgeroorlog was intussen merkbaar gegroeid. Hooft nu plaatst de voorouders van de Hollanders, de Batavieren, op het toneel. Hij toont ze in volle burgeroorlog, waar kwade trouw en geweld schering en inslag zijn. En hij laat twee boodschappen horen. Ten eerste: de binnenlandse vrede is het hoogste goed überhaupt; daarvoor moet ieder recht, ieder belang wijken, al is het nog zo gewettigd. Zelfs wie gelijk heeft doet er beter aan te verzaken dan naar de wapens te grijpen. Dit hield een duidelijke vermaning voor beide zijden in. Hoofts tweede boodschap is minder algemeen: op een bepaald ogenblik stelt Baeto als vorst van de nieuwe stam der Batavieren voor, de hoogste eer te laten aan Zeghemond, de opperpriesteres¹¹. Dit alludeert duidelijk op de mogelijkheid van inmenging der kerkelijke macht in het wereldlijke bestel. Maar Zeghemonds antwoord is veelzeggend: „Voor onzen vórst te treên/ En leggen wy ons zelf niet toe” (vs. 1190b-1191a). De hoofden van leger, gerecht en kerk zijn ondergeschikt aan de vorst. Het is een fijn stukje diplomatie. Zeghemond wil geen wereldlijke macht, dat mogen de predikanten zich voor gezegd houden. Maar er wordt geen republiek vooropgesteld, wel een soort verlichte monarchie. Iets dergelijks kon prins Maurits alleen naar het hart zijn gesproken. Maar zie, de *Baeto* blijft pure potentialiteit: het stuk verschijnt niet eens, Hooft houdt het in portefeuille. En nog wel tot 1626, wanneer Maurits gestorven is en met de bewindsovername door Frederik Hendrik het tij zich geleidelijk tegen de contraremonstranten gaat keren. Hooft mocht zich als ambtenaar natuurlijk niet permitteren wat de zelfstandige Amsterdamse koopman Vondel wel kon. Trouwens, ook Vondel heeft met zijn *Palamedes* tot 1625 gewacht. Maar Hoofts houding verraadt toch dat fundamentele van de man die naar rust en wijsheid zoekt, ook al betekent dat in bepaalde omstandigheden zijn mond houden. Juist dat kon Vondel niet, en Hooft voelde dat als voor hemzelf wezensvreemd aan, zoals blijkt uit zijn brief van 20 april 1645 aan Barlaeus: „Mij deert des mans, die geenes dings eerder moede schijnt te worden dan der ruste”¹². Wellicht raken we hier dé reden waarom Hooft in politicis nauwelijks geschiedenis heeft gemaakt: wat in hem aan actiemens stak, had voldoende aan het drostambt, met zijn gevestigde macht en prestige en zo nodig de paraplu van de hogere besturen. In zijn nieuwe Hooft-biografie verdedigt H. W. van Tricht de drost weliswaar tegen het verwijt van overgrote voor-

11. *Baeto*, vs 1189b-1190a.

12. VAN TRICHT, *Brieven* III, blz. 684.

zichtigheid¹³. En hij wijst daarbij op diens herhaalde pogingen om de blijvende terugkeer van Hugo de Groot naar zijn land mogelijk te maken. Dat was inderdaad geen eenvoudige zaak, en een ambtenaar die zich reeds in 1626 daarin mengde, zette heel wat op het spel – ook al had hij veilige wortels in het Amsterdamse patriciaat. Hier was diplomatie op haar plaats om het gestelde doel te bereiken, meer dan het openlijke, irriterende ijveren van een Vondel. Van dat soort finesse had de Keulenaar absoluut geen begrip. Maar zelfs hier was het Hooft niet gegund geschiedenis te maken: van Grotius' terugkeer kwam niets in huis, in 1626 niet en in 1632 niet. Het Delftse orakel bleef verplicht zijn enorme gaven in de dienst van vreemde mogendheden te stellen.

Maar we hebben genoeg mislukkingen geconstateerd. Het wordt tijd over te gaan naar het gebied waarop P. C. Hooft als geen ander geschiedenis heeft gemaakt: onze letteren. Onze Gouden Eeuw was rijk aan geniale persoonlijkheden. Maar de renaissance-tische vernieuwing is wezenlijk het werk van deze éne man. In vele genres nog wel, met uitzondering alleen van versverhaal, roman en het lange didactische gedicht.

Voorop de lyriek. Natuurlijk is jonker Jan van der Noot de baanbreker van de renaissance-poëzie bij ons: de nieuwe geest, het nieuwe metrum, de nieuwe lyrische vormen komen alle van bij hem. Maar beluisteren we hem even in vergelijking met Hooft. Ik kies een van zijn mooiste sonnetten:

Als olympiën wit en roosen roodt daer neven
Is mijns liefs aensicht suet, reyn, schoone, versch en claer,
En als gebruyneert goudt syn heur suetgheurigh haer
En heur wijnbraukens smal, boven d'ooghen verheven.

Heur ooghen suet en claer (die mij eerlijc doen leven)
Vol liefden vrindelijc, blinken claerder, veur waer,
Verlichtende mijn hert, dan sterren verd' en naer,
En als schoon roodt corael sijn heur lipkens gheschreven.

Somma, wat segh' ic meer? een godlijc hemels wesen
Koomt uyt heur aensicht schoon, livelijc voortd gheresen,
Verheughende den gheest bat dan de dagheraedt;

Soo dat ic niet en derf in der gheleerder boeken
Schoone ervindinghen met erbeydt swaer gaen soeken,
My wordender ghenoech deur heur deught gheopenbaerd¹⁴.

13. *Leven*, blz. 161-162.

14. Geciteerd naar D. COSTER, *De Nederlandsche Poëzie in honderd verzen*, Antwerpen 1927, blz. 27.

En thans, van Hooft, het beroemde sonnet Geswinde Grijsart :

Geswinde Grijsart die op wackre wiecken staech,
 De dunne lucht doorsnijt, en sonder seil te strijcken,
 Altijdt vaert voor de windt, en ijder nae laet kijcken,
 Doodtvijsant van de rust, die woelt bij nacht bij daech ;
 Onachterhaelbre Tijdt, wiens heten honger graech
 Versloekt, verslint, verteert al watter sterck mach lijcken
 En keert, en wendt, en stort Staeten en Coninckrijcken ;
 Voor ijder een te snel, hoe valdij mij soo traech ?
 Mijn lief sint ick v mis, verdrijve' jck met mishae ghen
 De schoorvoetighe Tijdt, en tob de lange daeghen
 Met arbeit avontwaerts ; vw afzijn valt te bang.
 En mijn verlangen can den Tijdtgod niet bewegen :
 Maer 't schijnt verlangen daer sijn naem af heeft gecreghen,
 Dat jck den Tijdt, die jck vercorten wil, verlang ¹⁵.

Het is duidelijk dat Van der Noot, deze volgeling van de Pléiade, nog op een drempel staat, Hooft, die Petrarca in diens eigen taal las, de volmaaktheid heeft bereikt. Hij is op en top renaissancist, in zijn tevens zinnelijke en idealiserende erotiek, zijn ideeënwereld waar epicurisme, stoïcisme en christendom harmoniëren, zijn verfijnd en evenwichtig vormgevoel, zijn ongeëvenaarde artistiekeit. Zijn lyriek blijft een unieke top in onze letteren, en houdt nu al bijna vier eeuwen stand. Maar geschiedenis maken betekent niet alleen een vernieuwende prestatie leveren, het betekent ook invloed uitoefenen. Juist hier is het verschil met Van der Noot niet meer te meten. Onze dichter wordt onmiddellijk onthaald als „Hooft der Hollandse poëten” ¹⁶ en de navolging is niet meer van de lucht. Zijn rijmbrief aan de Amsterdamse Kamer, zijn liefdesemblemen, zijn sonnetten, zijn Brief van Menelaus aan Helena, zijn Lijkklacht over Pieter Dirxz. Hasselaer scheppen een nieuw klimaat, dringen zich op als voorbeeld. De hele 17e-eeuwse lyriek is zonder hem gewoon ondenkbaar, en men blijft zich tot diep in de 18e eeuw daarvan helder bewust.

Allicht is hier het ogenblik gekomen om een klassieke opvatting over onze dichter even te relativieren. Hij wordt daarin voorgesteld als dé vertegenwoordiger bij ons van de zuivere renaissance, tegenover Vondel als vertegenwoordiger van de barok. Van Tricht formuleert dit Hooft-beeld onverbeterlijk :

„Hooft, de contemplatieve, scheidt de twee-eenheid van gevoel of wijsgerige gedachte – en tekenende taal. Zo ontstaan zijn kunst-

15. Geciteerd naar P. C. HOOFT, *Sonnetten etc.*, ed. P. Tuynman, Amsterdam 1971, blz. 26.

16. Over deze formule P. TUYNMAN, *Bijdragen tot de P. C. Hooft-filologie*, Amsterdam 1973, blz. 22 en 79.

werken, scherp omljnd, helder aanwezig in zonnig daglicht, met sobere tooi gereserveerd gesierd, een in evenmaat en rust zich verstillende gratie. De mens vindt in staat en maatschappij – rechtschappen als hij in gehoorzaamheid aan het *honestum* zijn driften bedwingt – het perk van zijn leven. Daarbuiten, buiten *le sublime positif* en buiten het brandpunt van Hoofts aandacht liggen de natuur, de kosmos, de schuld, de dood”¹⁷.

En toch twijfel ik. Na de demonstraties van Oversteegen¹⁸ voor Mijn lief, mijn lief, mijn lief en van Miedema¹⁹ voor de epigrammen op Rubens' zwemmende maagden geloof ik niet dat men nog blind mag blijven voor de maniëristische tendensen bij Hooft. Hij is een renaissancist, ongetwijfeld, maar een van maniëristischen huize. Zijn lyriek steekt vol ontreddende perspectiefwisseling, verhulling, retardering, speelse misleiding van de lezer. Ze laat deze aanvoelen welk een probleem het is, zijn van schijn te onderscheiden. Als zuiver renaissancist zou Hooft begin 17e eeuw op Europees niveau trouwens een hopeloos verouderd, kunstmatig verschijnsel zijn geweest. Na Montaigne was de heroïsche, zelfzekere vroege renaissance zoals Italië die had gekend, niet meer mogelijk. Maar als maniërist is Hooft geheel van zijn tijd, brengt hij de Nederlandse geheel op het peil van de literatuur der omringende landen. Een grote daad.

Want de lyriek staat niet alleen. Hooft verdient evenzeer de titel „Vader van het renaissancedrama”. Ook hier was van in de 16e eeuw voorbereidend werk geleverd, met de vertaling van Sophocles' *Antigone* (1556) door Cornelis van Ghistele²⁰. En als men op de datum van de druk afgaat is Jacob Duym's *Spiegel des Hoochmoets*²¹, een vertaling van Seneca's *Troades*, nog jaren ouder dan Hoofts eersteling, de eerste zijnde in 1600, de tweede pas in 1614 gepubliceerd. In werkelijkheid pleit veel ervoor althans de eerste worp van Hoofts *Achilles en Polyxena* nog vóór 1598 te plaatsen²². De thematiek van het antieke treurspel – voorwaarde voor het renaissancistische – is dus bij ons sedert 1556 in verschillende spelen aanwezig. Maar er is om te beginnen, m.i. essentieel, een verschil in stijl. Ik laat eerst een dramatische passage van Van Ghistele horen :

17. VAN TRICHT, *Leven*, blz. 227.

18. J. J. OVERSTEEGEN, 'Hooftse wendingen', in *Merlyn* 1966, blz. 259-275.

19. H. MIEDEMA, 'De Tiber en de Zwemmende Maagden: Een afknapper', in *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 19, 1968, blz. 133-155.

20. Moderne editie door J. GRIETENS, Antwerpen's Gravenhage 1922 (verder: GRIETENS).

21. In I. DUYM, *Een Spiegelboek etc.*, Leiden 1600.

22. Zie voor het probleem der datering de editie van Th. C. J. VAN DER HEIJDEN, Zutphen z.j. (KLP 195), blz. 3-6.

Ick sal hem begraven/ wyen lief/ wyen leet
 Ende moet ick de doot sterven/ ick ben bereet
 Gheen schande/ maar eere/ om sulcken feyt
 Sal mi hope ick altoos na worden gheseyt
 Ghewillich beghere ick met minen broedere
 Die ic hebbe vercoren (al duncket v onuroedere)
 Eewich te rustene sonder versaghen
 Sal ic niet lieuer den onsterffelicken god behagen
 Daer ick langer sal moeten/ ja eewelyc bi rusten
 Dan den sterffelicken coninc/ om de aertsce wellusten
 Dye verganckelijc zijn te ghebruycken
 Maer qualijc sorch ick suldy connen ontduycken
 Den ontsterffelijcken god/ als hi op v is verstoort ²³.

Nu een van Duym :

Is dit het kint dat de/ Grieken doet achter dincken ?
 Can dit kint houden hier/ de schepen in de haven ?
 Valt op u knien dan/ bidt als plegghen de slaven,
 Met een ootmoedic hert/ en met ghevouden handen,
 De overwonnen mach/ sulcx wel doen sonder schanden,
 Als hy syn selven vint/ in sijnen uytersten noot,
 O *Vlises* wat is/ u beholpen met 't kints doot,
 Aensieghet bid ick nu/ met ghenadighe ooghen,
 Hebt met mijn tranen, hebt/ met het kint metghedooghen,
 Hy en denct niet meer op/ zijn groote afcoemst voorwaer,
 Tleven soect hy alleen/ die u ghevanghen is claer,
 D'onnoosel bloet ligt hier/ ootmoedich voor u voeten,
 Schinct hem het leven doch/ wilt onsen druck versoeten.
 Barmherticheyt is by/ den winner een groote deucht ²⁴.

Tenslotte één uit Hoofds nochtans zo onvolmaakte jeugd-
 tragedie :

Siet hier, Achilles, hier, d'oorzaeck van u verdriet.
 Coelt hier u wreedt gemoedt, door 't winnen opgeblasen.
 Siet hier, Achilles, hier, een oorsaeck van u rasen.
 So gh' onverbidlijck sijt, en niet dan wraeck en dorst,
 Compt, dwt u moedich swaert in d'onversaechde borst,
 En maeckt geen swaricheyt van t' herte te duer kerven
 Der gener, die in danck sal nemen t' droevich sterven.
 Off dunct u dese wraeck genadich en te cleen,
 Belast met ketens swaer mijn teder swacke leen.
 Die ghij geleect corts bij d'onsterfflijcke godinnen,
 Hout die voor d'alderslechts, helaes ! van u slavinnen.
 En valt het lichaem van mijn broeder niet so straff,
 Dat ghij de selve bant wt sijn voorouders graff ²⁵.

23. GRIETENS, blz. 13-14.

24. I. DUYM, *Spiegel des Hoochmoets*, Kk2 r°.

25. vs. 638-650.

Hooft heeft als dramaturg niet alleen door zijn stijl geschiedenis gemaakt. Niet Jacob Duym, maar hij is met zijn jeugd drama het voorbeeld geworden voor die velen die tussen 1610 en 1620 voor de doorbraak hebben gezorgd²⁶. Zijn blij-einde spelen *Ariadne* (1602) en *Granida* (1605) kenden meteen bij hun opvoering veel succes en hun weerklink is te vinden in de eerste spelen van Vondel (1610)²⁷ en Bredero (1611)²⁸. Hooft gaat hen dus jaren vooraf. *Granida* blijft trouwens de hele eeuw door gelden als hét model van herdersspel, hoezeer modern inzicht dat ook wenst te nuanceren²⁹. Maar nog meer een datum betekent de *Geeraerd van Velsen*. Ik geloof dat Hooft hier – om een uitdrukking van Van Tricht te gebruiken – zijn kampioenstiel heeft willen verdedigen tegen de zopas genoemde auteurs. Het is het eerste op en top klassieke treurspel uit onze letterkunde. Het legt de koorpraktijk op klassieke wijze vast, het voert uitdrukkelijk de eenheden van tijd en van plaats in. Reeds voorbereid door *Ariadne* en *Granida* brengt het de Senecaanse spook- en onderwereldscènes met zo'n kracht op het toneel, dat de toneelhistoricus Worp invloed van Hooft ziet in de talloze 17e-eeuwse stukken waarin zulke scènes voorkomen³⁰. Ook de *deus ex machina*-achtige formule van de Vecht zal productief blijken. Met zijn *Baeto* dan inaugureert Hooft in onze letteren de veelvuldige koren, die Vondel in zijn in velerlei opzicht Hooftiaanse *Gysbreght van Aemstel* op de spits zal drijven. Hooft innoveert opnieuw waar hij romaneske stof in klassieke vormen dwingt met zijn op het getouw gezette *Isabella* (1619), naar een episode uit de *Orlando Furioso*. Zelfs het blijspel heeft enorm veel aan hem te danken: na Bredero's poging in het *Moortje* (1615) toont hij in *Warenar* (1617) aan hoe een Latijnse comédie echt „nae 's Landts gheleghentheyte verduytschet” kan worden en ten behoeve van Bredero vertaalt hij ook, in pittig proza³¹, een Italiaans blijspel, *L'Ipocrito* van Pietro Aretino. Wanneer Hooft in 1618 ophoudt toneel te schrijven, heeft hij waarachtig geschiedenis gemaakt: alle klassieke genres van dramatische aard zijn geboren, van alle mag hij met het volste recht het vaderschap opeisen.

26. Zie dienaangaande L. RENS, *Genres in het ernstige renaissancetoneel der Nederlanden tot 1625*. Met medewerking van G. VAN EEMEREN, Hasselt 1977 (synthetisch § 6.2.2).

27. Zie W. A. P. SMIT, *Van Pascha tot Noab I*, Zwolle 1956, blz. 53-57.

28. Zie de inleiding van C. KRUYSKAMP bij zijn editie van *Rodd'rick ende Alphonsus*, Zwolle 1968, blz. 26-27.

29. Alle sleutels tot de problematiek bij D. J. M. TEN BERGE, 'Het Nederlandse pastorale spel', in *NTg* 69 (1976), blz. 31-38.

30. J. A. WORP, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland I*, Groningen 1904, o.m. blz. 256, 260, 289.

31. De tekst van Hoofts *Schijnheiligh* in E. K. GROOTES' editie van Bredero's *Schyn-beyligh*, 's Gravenhage 1979.

Heel deze revolutie berust op een prosodische revolutie. Hoofds kunst is wezenlijk Hoofds vers. En Hoofds vers, dat is die alexandrijn, die vanaf 1600 de alleenheerschappij ook in de Nederlandse verswereld afdwingt. Het laat het isosyllabische vers van Van der Noot, en vooral dat houderig geteld lettergrepenvers van Duym ver achter zich. Het is een soepel, aan alle situaties aanpasbaar voertuig voor de poëtische gedachte geworden. Helaas maakt Hooft hier geschiedenis voor slechts korte tijd. Hij hanteert de alexandrijn van de Franse renaissance zo zangerig en beeldrijk als het maar kan. Maar de toekomst ligt bij het streng alternerende vers. Het vers van Heinsius, die door Scriverius boven Hooft wordt geplaatst, onder meer juist daarom³². Het vers dat voortkan zonder Hoofds muzikaliteit en feilloos gevoel voor ritme, en waar Scriverius zelf, Cats, Pers en hoe die tweederangs-dichters nog mogen heten dan ook vlot mee omspringen. Erger nog, uitgaand van de muziek stelt ook Constantijn Huygens het strak alternerende vers voorop. Hooft mag nog zo zinnig zijn standpunt verdedigen, het regel-tijdperk is niet tegen te houden. En onze dichter laat de geschiedenis met zich betijen, wanneer hij zijn eigen vrije jeugdyriek aan Huygens' eisen gaat aanpassen...³³

Intussen heeft Hooft ook in de taal als zodanig geschiedenis gemaakt. Hij is toch wel de meest prestigieuze in die Amsterdamse groep die in de jaren 1620 tot een regeling van het Nederlands tracht te komen in de geest van Coornhert en Spiegel: de taal wordt zuiver en ze krijgt een geordende, d.i. logisch houdbare grammatica. Ook de spelling wordt daarbij aangepakt. Hooft heeft dus op velerlei wijze zijn belangrijke steen bijgedragen tot die eerste vorm van ABN die Vondel in zijn *Aenleidinge* (1650) zo treffend beschrijft: „Deze spraek wort tegenwoordigh in 's Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten, en het hof van hunnen Stedehouder, en t'Amsterdam, de maghtighste koopstadt ter weerelt, allervolmaectst gesproken, by lieden van goede opvoedinge, indien men der hovelingen en pleiteren en kooplieden onduitsche termen uitsluite: want out Amsterdamsch is te mal, en plat Antwerpsch te walgelijck, en niet onderscheidelijck genoegh”³⁴. Hooft heeft tevens een belangrijke bijdrage geleverd tot de zuiverheid van de Nederlandse woordenschat. Toch verschijnt hij juist op dit gebied als een proteïsche figuur met vele aangezichten: zijn ambtelijke missives blijven krielen van de afschuwelijkste bourgondismen. Een staaltje: „Bij welcke occasie

32. Zie P. TUYNMAN, 'Petrus Scriverius etc.' in *Quaerendo* 7 (1977), blz. 5-45 (inz. blz. 19 en de noten 76-79).

33. Wat VAN TRICHT (*Leven*, blz. 165-166) terecht bitter maakt.

34. WB V, blz. 485.

ick mij sal verstouten om Uwe Princelijcke Excellentie te congratuleren over sijn geluckigh advienement tot den Staet van Oranges ende andere, wenshende dat die possessie zij tot sijne ende zijner ondersaeten hoogste prosperitejt³⁵. Maar in zijn literair proza vervangt hij steevast de Latijnse, Italiaanse, Franse woorden die gangbaar zijn door goed-Nederlandse neologismen. Hij is een vruchtbaar en creatief purist en veel van zijn woorden hebben blijvend burgerrecht in onze taal verworven, zo: *voorziening* voor *provisie*, *uitvoering* voor *executie*, *beschikking* voor *dispositie*, *geldmiddelen* voor *financiën*, *geheimschrijver* voor *secretaris*, *beroep* voor *appèl*, *wedde* voor *tractement*, enz.³⁶

Wie taal, wie letterkundige genres zegt, die heeft meteen over een tijdsmentaliteit gesproken. Dat de Hollandse burger van de 17e eeuw zoveel beschaafder voorkomt dan zijn robuste voorouders in de 16e, dat de omgangs- en levensvormen zo verfijnd zijn, dat het denken zo doordrongen is van idealiteit, dat de cultuur gecultiveerd, ja hypergecultiveerd aan gaat doen, ook dat is in ruime mate aan Hooft als persoon te wijten. Men leze er complimenteuzen verzen op na, zijn brieven met hun aandacht voor de formules, men denke aan de spitsvondigheden en de hoffelijkheid in de Muider Kring.

En dan hebben we, last but not least, de *Nederlandsche Historien*. Hier maakt Hooft geschiedenis in een dubbele zin. Ten eerste wordt hij de schepper van ons historisch proza. Schepper en meteen voltooiër van een medium dat in kracht, bondigheid, metalen glans, beeldend vermogen niet onder hoeft te doen voor het grote voorbeeld Tacitus. Hooft is gelukkig niet zo hard, zo stroef als de Romein. Er leeft in hem nog te veel Nederlandse natuurlijkheid om helemaal ten offer te vallen aan de procédés van de leermeester. Maar ook op een andere manier maakt Hooft hier geschiedenis: hij schept in zekere zin de geschiedenis van zijn volk, althans voor de hoogste dagen van dat volksbestaan, door daaraan vorm te geven in epische grootheid en filmische aanschouwelijkheid. De Tachtigjarige oorlog kunnen wij Nederlanders uit het Zuiden zomin vergeten als de Nederlanders uit het Noorden. Die dagen van verbeteren strijd om de vrijheid en van gruwelijk lijden, die dagen waar alles op het spel stond, waar het dagelijks om leven of dood ging, die dagen die het Noorden de vrijheid brachten en het Zuiden de bestendiging van de vreemde overheersing gepaard aan het afsnijden van zijn levensaders, die dagen dragen wij in onze collectieve herinnering zoals Hooft ze heeft afgeschilderd: de portretten van de onderdrukkers Filips II

35. VAN TRICHT, *Brieven I*, blz. 327.

36. Deze voorbeelden bij VAN TRICHT, *Leven*, blz. 255 n. 56.

en Alva en van de grote bevrijder Oranje ; de nu eens vreselijke dan weer triomfantelijke gebeurtenissen als Beeldenstorm, Eedverbond der Edelen, Bloedraad, onthoofding van Egmont en Hoorn, Spaanse furie, gruwelen in Zutphen, Naarden, Haarlem, de roekeloosheden van de Geuzen in Den Briel of Vlissingen, de vreugde om het ontzet van Leiden of de overwinning op de Zuiderzee ; de tragische dood van de Prins ; het beleg en verlies van Antwerpen – dat staat allemaal in onze geest geprent zoals Hooft het in de geest had gezien, zoals hij het in geharnaste en toch vinnige taal heeft verwoord. Hier dragen wij nog de erfenis mee van die humane beeldkracht der renaissancistische kennis (die op zoveel andere gebieden door de droge abstractie van moderner vormen van wetenschap is verdrongen). Dit is te danken aan Hoofts formaat als historicus, nog meer aan zijn formaat van groot episch dichter, zij het in proza.

Pieter Corneliszoon Hooft is een hoofd onder de geniale figuren die taal en bewustzijn hebben gevormd van het volk dat Nieuwnederlands spreekt. Het past dit volk, hem en zijn daden in een geest van dankbare verplichting te gedenken.